

Бабаніна Вікторія Вікторівна,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем управління
правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження
навчально-наукового інституту
післядипломної освіти Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Країни стійкої демократії з позиції правового аналізу вирізняються наявністю конституційного контролю, ефективним захистом прав людини та впровадженням верховенства права в усіх сферах суспільного життя. Такі особливості формуються як наслідок стабільного й відкритого доступу кожного до правосуддя на всій території держави. На сучасному етапі розвитку нашої країни відбуваються кардинальні перетворення в житті суспільства й держави, зокрема продовження реформування судової системи, судочинства та впровадження нових процесуальних інструментів захисту прав і свобод учасників суспільних відносин. Важливими в цьому аспекті є конституційні зміни щодо правосуддя, запроваджені судово-конституційною реформою 2016 року, зокрема: законами України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1], від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [4], прийнятим з метою імплементації означених змін. Також 2017 року прийнято нові редакції актів процесуального законодавства (крім Кримінального процесуального кодексу України, що зазнав системних змін), якими закріплено принципи здійснення судочинства, органічно запозичені з практики Європейського Суду з прав людини з метою гармонізації національного процесуального законодавства з міжнародними стандартами у сфері судочинства. Насамперед у частині ефективного забезпечення права кожного на справедливий суд за ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 47 Хартії основних прав Європейського Союзу та забезпечення права на ефективний засіб правового захисту, згідно зі ст. 13 ЄКПЛ та ст. 47 Хартії.

Попри зазначене, стан правосуддя в Україні залишається не на найвищому рівні, що супроводжується низкою порушень прав і свобод людини й громадянина. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну постало нагальне питання доступу до правосуддя в умовах воєнного стану, зокрема у районах, де ведуться активні бойові дії чи особам, які вимушено переселилися до інших регіонів нашої держави.

Крім того, доступ до правосуддя є. Судовий захист конституційних прав і свобод людини за воєнного стану має бути абсолютним. В певних моментах, можливо, його обсяг десь тимчасово зменшився, але це стосується виключно тих регіонів, які окуповані, адже регіон окупували і суд припинив роботу.

Відповідно до п.3 Указу Президента України № 64/2022, зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період його дії, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Як пояснив голова Ради суддів України Б. Моніч: «В регіонах, де ведуться бойові дії, але які залишаються на підконтрольній нашим військам і владі території суди працюють. При цьому здійснюють роботу навіть під артилерійськими обстрілами. Наприклад, суди Нікополя, який постійно перебуває під обстрілами. Судді працюють, нікуди не виїжджають. Окрім розгляду справ, суди готуються до можливої евакуації, опікуються тим, чи потрібно оцифровувати певні матеріали справ. З огляду на нещодавнє наше рішення про недопустимість ігнорування повітряної тривоги окремі суди цікавляться, як його виконувати на практиці. Адже в окремих випадках саме під час повітряної тривоги у злочинця може спливати строк тримання під вартою. Доцільність проведення засідання у кожному конкретному випадку суд визначатиме самостійно [3].

Безумовно, що тоді з доступом з'явилася проблема. Робота суддів була призупинена головним чином через евакуацію суддів та їхніх сімей до безпечніших регіонів, добровільну мобілізацію, вивезення ключових документів тощо. На окупованих територіях у людей інші пріоритети – збереження життя та здоров'я, тому з цим пов'язано зменшення надходження справ, а не з тим, що суди десь недопрацюють. Людям зараз на цих територіях відверто не до судів» [3].

Відповідно до звіту Венеціанської комісії, справедливий суд і доступ до нього повинні бути забезпечені державою в усіх правових режимах, а судова система не повинна бути скомпрометована жодним чином [5].

В умова воєнного стану та повітряної небезпеки в судах необхідно більш активно розвивати цифрові технології. Тобто під час здійснення правосуддя використовувати відеоконференції (за умови, що це можливо здійснити в межах певного провадження), листування за допомогою електронних засобів зв'язку (електронна пошта, форма звернення на сайті суду тощо).

З цього приводу Б. Моніч зазначає, що «Кардинальних змін особливо не відбулося. Чому? Тому що, ми жили і працювали під час «ковіду» і зараз продовжуємо. Ще під час «ковіду» ми надавали суддям подібні рекомендації. Якщо є можливість підключитись по інтернету, по відеозв'язку, то треба використовувати ці можливості. Ми пробуємо запроваджувати електронні сервіси. Ми закликаємо людей вказувати мобільні телефони, адже якщо немає поштових марок, то є мобільні месенджери. Якщо людина вказує телефон, то можна отримати всю інформацію, не використовуючи марки та конверти».

Це підтверджує те, що цифрові можливості у судів є. Основною задачею в цьому напрямку є інформування та навчання суспільства користуватися такими сервісами. А також забезпечити кібербезпеку «електронного» правосуддя, з метою уникнення шахрайських дій.

Крім того, необхідно зменшити кількість присутніх під час судових засідань, утворити захисні місця чи споруди для перебування апарату суду та відвідувачів у безпеці під час повітряної тривоги, створити щонайменше одну залу судових засідань у кожному суді, у якій можна працювати без обмежень під час повітряної тривоги (наприклад, зала в укритті чи підвальному приміщенні).

Отже, проблеми вільного доступу до правосуддя в Україні під час воєнного стану існують у зв'язку з тимчасовою окупацією певних районів, а також ведення активних бойових дій. Але загальна ситуація з доступом до правосуддя є прийнятною, а суди намагаються усіляко оцифрувати судовий процес, зокрема виклики та повідомлення учасників судового провадження, а також проведення судових засідань у режимі відеоконференцій.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2024 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

4. Рада суддів України: [сайт] / Богдан Моніч: «Правосуддя має відбуватися в умовах воєнного стану і не може бути обмежено – для нас це головне». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/bogdan-monic-pravosudda-mae-vidbuvatisa-v-umovah-voennogo-stanu-i-ne-moze-buti-obmezeno-dla-nas-ce-golovne>.

5. Alivisatos, N., Bilkova, V., Cameron, I., Kask, O., & Tuori, K. (2020). Compliance with the principles of democracy, human rights and the rule of law in the state of emergency – considerations. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CD-L-PI\(2020\)005rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CD-L-PI(2020)005rev-ukr).